

Výchova k občanství v (nejen) České televizi

Roman CHRENČÍK

Citizenship education in (not only) Czech Television

Abstract: This study deals with the relationship between the Czech media, led by Czech Television, and citizenship education. The conducted research is of a qualitative nature, data collection took place in the form of semi-structured interviews with relevant stakeholders for the fields of education and media. The reality of questioning often turned the topic to the relationship between the media and education in general, as well as to the issue of social responsibility of the media. The research points to the absence of clearly formulated priorities for both key areas, namely civic education and the media. In addition to the specific educational plan, the civic education also lacks personalities who would become the driving force behind this topic. For the media, especially public service ones, there is the demand for the redefinition of the public service and the establishment of clear requirements for Czech Television incl. those regarding the topic of citizenship education.

Key Words: Citizenship education; Czech Television; Public responsibility; Media; Public service.

1 Občanské vzdělávání a jeho společenské postavení

Jak je již patrné z názvu tohoto dokumentu, zabývá se a priori participací médií při výchově k občanství či, chcete-li, občanské výchově. Z tohoto důvodu zde nebude přílišně rozebírána samotná problematika občanského vzdělávání, jež přísluší odborníkům z pedagogické oblasti. Z koncepčních dokumentů pro tuto oblast uveřejněných na webu Centra občanského vzdělávání (obcanske-vzdelavani.cz) a metodickém portálu Výchova k občanství (vychovakobcanstvi.cz) jsou zřejmé mj. prioritní oblasti, jimiž by se měla výchova k občanství zabývat. Často zmiňovanými – bez ohledu na stupeň vzdělání, u něhož s danými tématy přicházejí cílové skupiny do styku – jsou především evropská integrace, globální problémy světa, mezinárodní vztahy a politika, trestní řád, právní řád, základní práva a svobody, globalizace a vliv internetu, člověk ve virtuálním světě, sociální média a kyberbezpečnost (např. Matějka, Hotový, 2012 nebo Štěrba, nedat.). Uvedené oblasti korespondují s těmi, které jsou předávány budoucím pedagogům, jak ukazuje mj. studijní opora vytvořená na Ostravské univerzitě (Jarmara, 2013). Stěžejními tematickými celky tohoto dokumentu jsou občanství, občanská společnost, moderní demokracie, teorie demokracie, participační demokracie a výchova k aktivnímu občanství (tamtéž).

Cílem občanského vzdělávání pak podle Štěrby (nedat.) je odpovědný občan. K tomuto cíli dochází jednak prostřednictvím jednotlivých úrovní vzdělanosti občanů, kdy na počátku stojí zprostředkování základních vědomostí, následované porozuměním politice, samostatným úsudkem a konečně politickou angažovaností (Müller, nedat.). Z hlediska kompetencí se pak jedná o odbornou, metodickou a dále kompetenci k jednání a utvoření vlastního názoru (Štěrba, nedat.).

Ačkoliv je z řady studií (viz např. Osler, Starkey, 2006; Schulz, Ainley, Fraillon, Kerr, Losito, 2010, nebo Kahne, Westheimer, 2006) zřejmé, že výchova k občanství může být preventivním nástrojem vůči sociálně patologickým jevům a současně přispěvatelem k so-

cioekonomickému rozvoji společnosti, z postoje centrálních institucí až na úrovni celé Evropské unie je možné pozorovat jisté zanedbávání této oblasti. Vize rozvoje vzdělávání v Evropské unii do roku 2020 například vyjmenovávala celkem čtyři strategické cíle, jimiž byly: realizovat celoživotní učení a mobilitu v učení, zlepšit kvalitu a efektivitu vzdělávání a odborné přípravy, podporovat spravedlivost, sociální soudržnost a aktivní občanství a zlepšit kreativitu a inovace (Strategie Evropa 2020), tyto obecné proklamace však již nebyly rozpracovány do konkrétních vzdělávacích cílů nebo reálných programů (Čáp, Matějka, Protivínský, nedat.).

Podobně vlažný postoj vůči občanskému vzdělávání je zřejmý také v rámci ČR, kde dosud nebyl vytvořen žádný rámec pro výchovu k občanství na celostátní úrovni. Stejně jako nejsou vytvářeny žádné konkrétní koncepce či dlouhodobé strategie, byť je možné pozorovat určité pokusy jako např. shora uvedené iniciativy reprezentované weby obcanskevzdelavani.cz a vychovakobcanstvi.cz (tamtéž). Výše uvedenému odpovídá také Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+. Ta sice formuluje občanské vzdělání jako bod v jedné ze svých strategických linií (1.5), nijak se ale nezabývá způsoby, jimiž by zde uvedených cílů mělo být dosaženo. Čáp, Matějka a Protivínský dále doplňují, že „problém je také v nízké hodnotě, kterou výchova k občanství ve školství má. Ve srovnání s přírodními vědami je to předmět méněcenný, zjevně proto, že se učitelům nedaří žákům přesvědčivě ukázat souvislost mezi výchovou k občanstvím a jejich světem mimo školu“ (Čáp, Matějka, Protivínský, nedat., s. 13).

Studie vydané v posledních letech přitom nasvědčují, že bude nezbytné nejenom tzv. přejít od slov k činům, tedy přetavit ustálené fráze a klišé ze strategických dokumentů do podoby reálných programů, ale také zabývat se komplexní proměnou kurikula vzhledem k technologickému pokroku, jenž činí budoucnost zejména mladých lidí dynamickou a nedeterminovanou (Jackson, 2019). Jackson v tomto ohledu konstatuje, že občanské vzdělávání musí seznámit mladé lidi s novými myšlenkami a postupy

na úkol repetitivního předávání ustálených sociálních vzorců (tamtéž). Neadekvátnost aktuálního stavu občanského vzdělávání kritizují také Giroux a Bosio, jež považují za nezbytný primárně rozvoj aktivní participace občanů včetně kritického myšlení a úvah o složitostech spojených s příslušností ke komunitnímu životu (Giroux, Bosio, 2021). Můžeme tedy konstatovat, že k tématu občanského vzdělávání a jeho směřování se vyvinul diskurz sahající od osobní zodpovědnosti, přes dodržování zákonů stávajícího systému až k podporování deliberativní participace (Zhang, Chen, Chia, Neoh, 2022).

1.1 Vzdělávání prostřednictvím médií

Pohledy na edukativní funkci médií se v jednotlivých studiích odlišují, zpravidla však spíše na úrovni mezi ryze funkcionalistickým východiskem až ke značně dogmatickému (z perspektivy důvěry v mediální moc). Studie z posledních přibližně deseti let, jež by se zabývaly vztahem médií a vzdělávání, a pochybovaly o možnostech a moci médií, se prakticky nevyskytují. Naopak lze předpokládat, že s úrovní jejich schopnosti generovat uživatelskou aktivitu (engagement) bude v brzké době přibývat studií, jako je například ta od Biparvy a Zemaniho, v níž se zabývají vztahem vzdělání a sociálních médií (Biparva, Zamani, 2016).

Funkcionalistický přístup je patrný např. z již letitých studií Buckinghama nebo Dahlgrena. První z autorů mj. konstatuje, že vliv médií na občanství nelze zredukovat na pouhé komunikování informace či budování porozumění, neboť média předávají celkový systém hodnot a přispívají ke srozumitelnosti vnějšího světa (Buckingham, 1997). Dahlgren potom doplňuje, že právě celkové vědomí přenášené médii je daleko podstatnější než pouhá dekontextualizovaná informace (Dahlgren, 1986). Podle Biparvy a Zemaniho by pak média měla být považována za efektivní prostředek k transmisi společenských vzorců, jimiž se zabývá právě občanské vzdělávání, neboť kromě sdělovací mají také aktivizační funkci (Biparva, Zamani, 2016).

Druhý z přístupů, jež je výše nazýván jako dogmatický, ale vhodnějším označením pro něj by snad byl „mediocentrický“, je reprezentován patrně ještě vyšším počtem studií. Podle Rasouliho a Zendeha mají média značnou kapacitu ke vzdělávání na všech úrovních, neboť hrají roli při formování společenských norem, hodnot, přístupů i celkového chování jedinců (Rasouli & Zendeh, 2011). Buckingham v další ze svých studií potom dodává, že média jsou centrálním, ne-li primárním pedagogem, neboť děti a mládež jim věnují daleko více pozornosti než jakékoliv jiné instituci vč. školy (Buckingham, 2003). Zde opět stojí za zmínku, že výsledky této studie jsou v současnosti již 20 let staré a způsob fungování sociálních médií a jejich „algoritmická moc“ mají potenciál tento efekt znásobovat. Jak potom uvádějí Stack a Deirdre, média jsou již tak spjata s našim každodenním fungováním, že jejich moc se stala naturalizovanou. I když vůči médií budeme skeptičtí, budeme se i tak pohybovat spíše v rovině srovnávání jejich narativů než budování nezávislosti na nich (Stack, Deirdre, 2006). Obdobný názor zastávají také McLaren a Kincheloe (2007). V neposlední řadě potom existuje řada studií potvrzujících, že využívání médií, samozřejmě především jejich zpravodajské části, může vést k získání politické znalosti a uvědomělosti (Chen and Chan, 2017; Zhang, 2016). Toto působení médií má svůj přesah až do podoby, kdy přimělo mnohé výzkumníky a akademiky zabývat se občanstvím ze širší (více globalizované) perspektivy (např. Vromen et al., 2015).

Vzhledem k výše uvedenému je potom nezbytné doplnit, že studie zabývající se vzájemným vztahem občanského vzdělávání a veřejnoprávních médií se dosud prakticky nevyskytují (realizátorem této studie nebyly identifikovány). Z této perspektivy se tak předkládaný výzkum pouští do dosud neprobádané oblasti. O té lze – kromě konkrétní programové nabídky České televize, potažmo zbylých vysílatelů televizního vysílání, – říci pouze to, co je uvedeno v Zákoně o ČT (Zákon č. 483/1991 Sb.), kde jsou ve § 2 popsány hlavní úkoly veřejné služby v oblasti vysílání.

2 Metodika výzkumu a použité výzkumné techniky

Předložený výzkum se zabývá postojem vybrané skupiny médií v čele s Českou televizí vůči občanskému vzdělání a prostorem, jež je této problematice věnován. Pro zhodnocení těchto aspektů tedy byla zvolena kvalitativní výzkumná metoda. Sběr dat probíhal prostřednictvím polostrukturovaných hloubkových rozhovorů s relevantními stakeholdery pro dané téma. Tyto osoby byly vybrány na základě *analýzy stakeholderů*.

Autor v tomto ohledu čerpal ze svých profesních zkušeností a pro analýzu stakeholderů zvolil spíše evaluační přístup, za stakeholdery (zainteresované strany) tedy byly považovány takové subjekty, které mají zájem na tom, co se hodnotí, a které jsou zároveň v pozici, aby mohly výsledky hodnocení využít (Preskill a Jones, 2009). V úvodu analýzy stakeholderů také proběhlo šetření klíčových informantů představující vhodný způsob získání informací pro identifikaci zainteresovaných stran (Rossi a kol., 2004). Klíčovými informanty byli jednak zástupci Institutu komunikačních studií a žurnalistiky Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, ale také nejmenovaný soukromý mediální poradce.

Ačkoliv např. dle Markiewiczova (2005) základního rozdělení stakeholderů se dělí na tvůrce politik a vyšší management, realizátory a administrátory intervencí a uživatele služeb nebo klienty, pro účely této studie byla poslední ze skupin vynechána. Vzhledem k orientaci studie na postavení občanského vzdělávání v médiích nebyli uživatelé vyhodnoceni jako relevantní zainteresovaná skupina pro výzkum. Při volbě jednotlivých zainteresovaných stran bylo provedeno také zhodnocení jejich moci, legitimacy a schopnosti získat pozornost (Mitchell, Agle, a Wood, 1997, cit. v Bryson a kol. 2011). Na jeho základě proběhla autorova snaha získat pro rozhovor nejvíce relevantní (nejvýše postavené) stakeholdery z institucí uvedených níže v seznamu respondentů šetření. V zájmu zachování jejich anonymity, která byla ve většině případů podmínkou provedení rozhovoru, nelze ovšem konstatovat, zda-li a případně v kolika případech byly rozhovory uskutečněny s předsedy/vedoucími představiteli daných institucí.

Konkrétní seznam respondentů má tuto podobu:

- člen Rady ČT
- zástupce 2. úrovně managementu ČT,
- člen Stálé komise senátu pro sdělovací prostředky,
- člen senátního Výboru pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice,
- zástupce top managementu relevantní komerční televizní stanice,
- člen Výboru Poslanecké sněmovny pro vědu, vzdělání, kulturu, mládež a tělovýchovu,
- zástupce projektu Výchova k občanství realizovaného za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT).

Celkový počet respondentů tak čítal sedm. Autor studie měl zájem tento počet rozšířit o zástupce Rady pro rozhlasové a televizní vysílání. Ti se ale rozhovoru na vybrané téma odmítli zúčastnit. Vzhledem k orientaci studie směrem k médiím, a nikoliv ke vzdělávání se autor rozhodl neoslovovat vyšší počet respondentů z ryze vzdělávací sféry (např. zástupce MŠMT, vybraných vysokých škol či institucí jako CERMAT apod.). Stávající počet byl pak autorem vyhodnocen jako dostačující pro studii tohoto typu a poměrně nízkého rozsahu. Sběr dat probíhal v průběhu měsíce srpna 2023. Pět z rozhovorů proběhlo osobní formou, dva se uskutečnily prostřednictvím on-line videohovoru.

3 Stav občanského vzdělávání v ČR

Výsledky provedeného šetření jsou v souladu s informacemi uvedenými v odborných zdrojích, z nichž bylo čerpáno v úvodní části této studie. Respondenti se shodují, že občanské vzdělávání v ČR je poměrně zanedbané. Hned několik odpovědí přitom nasvědčuje, že na vině může skutečně být také pošramocená pověst oboru (předmětu) z normalizační doby. Oprostíme-li se od doby minulé, je zřejmé, že obor je pro svoji širokost obtížně uchopitelný z perspektivy různých strategií a koncepcí a jeho přínos a výsledky není

jednoduché komunikovat směrem k veřejnosti. Toto může být jeden z důvodu, proč není příliš populární pro politické představitele. I když se tedy stane, že je součástí konkrétního strategického dokumentu (např. shora uvedené Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+), není zde rozveden do konkrétních opatření ani projektů. Obvykle se pak řeší spíše konkrétní společenské problémy, které jsou vyhodnoceny jako aktuální. Jeden z respondentů v tomto ohledu uvedl konkrétní příklad z roku 2015, kdy se po útoku na redakci satirického časopisu Charlie Hebdo (Novinky.cz, 2015) začala napříč zeměmi Evropské unie intenzivně řešit problematika migrace.

Podle respondentů ze všeho nejvíce chybí konstruktivní diskuze společenských elit, do níž by byly zapojeny jak relevantní resorty (zejména ministerstva kultury, školství, mládeže a tělovýchovy, zahraničí apod.), tak odborníci z oblasti sociálních věd, psychologie aj. Chybět by přitom neměli ani zástupci neziskového sektoru a krajů, které mají přímý vliv na vzdělávací politiku jednotlivých škol. Podnět k tomuto typu diskuze ale musí přijít shora, tzn. od čelních politických představitelů v čele s ministry či premiérem. Jak ale ukazuje provedený výzkum, mezi elitami chybí političtí reprezentanti, kteří by toto téma „táhli“. Někteří z respondentů kritizovali také využití sociálních médií ze strany politiků, jimž slouží primárně jako prostředek sebe prezentace (na úkor komunikace zásadních společenských témat). Jeden z respondentů s nadsázkou prohlásil: „Můžeme sledovat premiéra, jak velmi často jezdí na Ukrajinu. Místo toho by klidně mohl vyjet do škol, protože když my se na to nepřipravíme v rámci škol, žádné zbraně nám tady nepomůžou, protože ta válka se odehrává i jinde.“

Třetí plochou mezi respondenty je téma vztahu občanského vzdělávání a (základní) školy jakožto primárního poskytovatele vzdělání ve společnosti. Ze šetření je zřejmé, že primárním zdrojem informací o výchově k občanství má být právě škola, současně však nelze veškerou zodpovědnost svalit výhradně na školu. Paralelně s ní by se měly na výchově k občanství podílet také rodiny a komunikovat s dětmi i témata, která jsou kontroverzní. Tento postoj

respondentů lze ilustrovat tvrzením jednoho z nich: „Stalo se takovým obligátním řešením říkat a házet to všechno na školu. Což si ale myslím, že je úplně špatně, protože škola opravdu nemůže řešit všechny problémy společnosti a rodiče se z toho chtějí dost často vyvléknout.“

Přesto je zřejmé, že rezervy existují i na straně škol. Respondenti jmenovali příklady několika základních i středních škol, kde k výuce z vlastní iniciativy přistupují velmi progresivně a inovátorsky. Údajně ale jde pouze o ojedinělé případy. Zbylé vzdělávací instituce a jejich vyučující inklinují k odvolávání se na rigidní systém. Za tím pochopitelně stojí také zanedbaná příprava budoucích pedagogů a dlouhodobě nízká prestiž pedagogických fakult v ČR. Negativním příkladem jsou rovněž odborná učiliště, u nichž je patrná minimální snaha o občanskou angažovanost studentů. Při poslední prezidentské volbě se tzv. studentských voleb kupříkladu účastnily pouhé jednotky učilišť, zatímco středních odborných škol i gymnázií byly desítky (Jeden svět na školách, 2022). Podobné statistiky přitom pouze posilují trvale nevalnou pověst učilišť.

Odhlédneme-li od formálního vzdělávání dětí a mladistvých i toho neformálního, jehož zprostředkovatelem by měla být rodina, je rovněž zřejmé, že zasáhnout občanským vzděláváním zbylé skupiny obyvatel je velmi obtížné. Za situace, kdy dospělí potřebují za svým vzděláváním vidět konkrétní výsledky (diplomy, tituly apod.), je prakticky nemožné je motivovat k vědomému učení se principů občanství. Zde nastupují dvě instituce, jež mají dle výsledků šetření potenciál edukovat širší vrstvy společnosti. První z nich jsou již zmínění názoroví vůdci, kteří by ani nutně nemuseli být z řad politiků, ale i z řad současných influencerů. Je pochopitelné, že z jejich perspektivy by pravděpodobně nepanoval zájem o přímé vzdělávání, ale přinejmenším by je bylo vhodné využít k seznamování se spojitostmi jednotlivých procesů demokratického systému a společnosti. Druhou jsou právě média, jejichž moc ovlivňovat názory širokých mas obyvatel, zůstává bezprecedentní.

Pokud jde o konkrétní témata, jimiž by se občanské vzdělávání mělo v současné době zabývat, navzdory turbulentnímu technolo-

gickému rozmachu a vzestupu umělé inteligence se těmito faktory respondenti prakticky nezabývali. Často zmiňovanými schopnostmi, na jejichž budování by mělo občanské vzdělání cílit, naopak byly vzájemný respekt, schopnost naslouchat, spolupracovat a řešit konflikty konstruktivním způsobem. Neboť jak uvedl jeden z respondentů, „jakákoliv diskuze ve veřejném prostoru probíhá naprosto destruktivně“. Tento názor je koherentní s požadavkem na vzdělávací systém týkající se odklonu od strohých faktů směrem k tzv. soft skills.

4 Výchova k občanství v médiích

Úvodem této podkapitoly je nezbytné stanovit vhodnou terminologii, zařadit zde uvedené údaje do kontextu a vytyčit hranice toho, co je v této studii považováno za média. Předložená studie navazuje na autorův rozsáhlý výzkumný projekt týkající se komparace veřejnoprávních médií ve Finsku, České republice a Srbsku, konkrétně potom provozovatelů televizního vysílání. K této mediální oblasti autor směřoval také při uskutečňování rozhovorů. Otázky se tak zpravidla týkaly televizního vysílání a jeho komerčního pojetí. Oddělení tohoto typu médií se ale v řadě případů ukazovalo pro respondenty jako problematické, nezřídka se tak bavili o českých médiích obecně. Přesto v tomto dokumentu dochází k pokusu o logické oddělení televizních (vysílacích) médií od zbytku.

V souvislosti s médii obecně se debata s respondenty šetření více nežli k čemukoliv jinému stáčela ke společenské odpovědnosti. U tohoto fenoménu na sebe ovšem narážejí dva diametrálně odlišné požadavky. První pramení z nespokojenosti s aktuálním stavem médií, která dle respondentů v současnosti jednak tíhnou ke zkratkovitosti obsahů, jsou založena především na senzačních titulcích, čímž zároveň selhávají v předávání kulturních vzorců, neboť jsou orientována primárně na zisk. Např. při poslední prezidentské volbě se také projevil aktivismus a tendenčnost některých novinářů a médií, v nichž působí (Kvasnička, 2023). Druhý se týká svo-

body médií a skutečnosti, že jakýkoliv zásah do chodu komerčního média je vždy omezením jeho volné působnosti, byť velmi parciálním. Respondenti se tak shodují, že jakýkoliv požadavek směrem ke komerčním médiím musí být formulován velmi opatrně. Vzájemný poměr těchto dvou požadavků lze ilustrovat konstatováním jednoho respondenta: „Nebudou-li k odpovědnosti stanoveny podmínky, není důvod ji provozovat. A dokud existuje veřejnoprávní televize, není nutné tyto podmínky vytvářet (a regulovat tak trh).“

Samotná televize může sloužit jako prostředek k edukaci, neboť i nadále prostupuje do všech domácností a mnoha cílových skupiny obyvatel. Dlouhodobě potom platí, že s přibývajícím věkem potenciálních konzumentů jejího obsahu se pro ně stává stále relevantnější (Atmedia, 2021). Nespornou výhodou televize také je, že je schopna produkovat formáty v podobě, kdy je edukace divákům zprostředkována nepřímo. A jak v tomto ohledu dodává jeden z respondentů šetření, „diváci přijímají edukaci lépe, pokud nevědí, že jsou edukováni“. Televize má však také podstatnou nevýhodu, jíž je právě nezájem mladších vrstev obyvatel. Respondenti se totiž vesměs shodli, že televize je schopna produkovat kvalitní obsah, zejména pak ta veřejnoprávní, ale ten se nedostává k odpovídajícímu množství lidí. Onu obtížně zasažitelnou skupinu přitom kromě mladších osob tvoří také část radikalizované společnosti, která vyhledává alternativní média, neboť v mainstreamová (k nimž televize patří) ztratila důvěru. Nezřídka byl pro svoji edukativní roli a názorovou rozmanitost oceňován rozhlas, primárně ten Český, i zde však platí, že naráží na bariéru poslechovosti a nezájmu řad cílových skupin.

Na uplatňování společenské odpovědnosti komerčních médií neexistuje mezi respondenty jednoznačný názor. Někteří z nich jsou přesvědčeni, že média společensky odpovědná nejsou a jsou motivována takřka výhradně komerčními principy. Toto stanovisko lze reprezentovat např. vyjádřením jednoho z účastníků výzkum: „ty komerční televizní kanály slouží k zisku z reklam a to všechno, co tam mezi ty reklamy vkládají, je víceméně nepodstatné“. Jiní potom zastávají názor, že komerční média zodpovědná jsou, pouze ze své

podstaty nemohou nabídnout komplexní řešení společensky relevantních témat. Jak ale vyplynulo konkrétně z vyjádření zástupce komerčního média, tyto instituce se snaží principy společenské odpovědnosti prosazovat prostřednictvím svých soap oper, do nichž vkládají témata jako domácí násilí, stalking, alkoholismus, ekologii apod.

5 Výchova k občanství v České televizi

Z provedeného šetření vyplývá, že Česká televize ve své službě veřejnosti obostává na poměrně dobré úrovni. Respondenty je také vnímána jako uchovatel národních hodnot, jež by měly být součástí výchovy k občanství. Velmi pozitivně byly hodnoceny zejména její kanály ČT 24 a ČT :D. U prvního z uvedených kanálů jsou kromě kvality zpravodajství a vstupů různých odborníků oceňovány i pořady Hyde Park Civilizace nebo Fokus Václava Moravce reflektující aktuální problémy a fenomény řešené ve společnosti, tzn. témata relevantní pro občanské vzdělávání. U druhého pak byl České televizi přikládán k dobru zejména rozsah pořadů, které jsou určeny pro všechny skupiny dětí a mladistvých, v čele se Zprávičkami. Zástupce České televize v tomto ohledu uvedl, že vysílatel reflektuje přibližně 50–100 témat relevantních pro výchovu k občanství. Ve volbě ale většinou nepostupuje systematicky. Když se tedy blíží kupříkladu volby, klade větší důraz na vysvětlování témat spojených právě s volbami (proč volit, jaké jsou možnosti ovlivnění apod.). Na systematictější pokrytí libovolných témat ČT nedostává žádné konkrétní zadání.

Byť jsou zpravodajství a publicistika vysílané na hlavním kanálu ČT 1 vnímány vesměs kladně, několik z respondentů už v tomto ohledu připustilo, že redaktoři České televize nejsou vždy tak objektivní, jak by ve své pozici měli být. I přes obecně spíše kladnou percepci byl mezi dotázanými zřejmý názor, že Česká televize by toho mohla pro (nejen) občanské vzdělávání dělat více. Kritizována pak byla programová náplň kanálu ČT 1 pro hlavní vysílací

čas. Pořady vysílané v tomto čase, např. detektivky, totiž respondenty nejsou vnímány jako služby veřejnosti. Dochází zde tudíž k překryvu mezi programem ČT a komerčními televizemi za účelem udržení si tržního podílu. Jak ale uvedl respondent z České televize, zde vysílané detektivní pořady zohledňují právě společensky relevantní témata jako exekuce, drogovou problematiku aj. Ze stejného zdroje zaznělo vysvětlení dramaturgické skladby pořadů média, kdy bývají zfilmovaná dramata doplněna o dokumenty vysvětlující dané události. Jako konkrétní příklad byl zmíněn dvoudílný snímek Metanol z roku 2018 monitorující metanolovou kauzu z roku 2012.

Patrně klíčové východisko a třetí plocha související s významem České televize coby média veřejné služby již byly nastíněny na konci předchozího odstavce této kapitoly. Zákon o České televizi z roku 1991 je příliš fádní a nedefinuje, co konkrétně má televize vzhledem k občanství, vzdělávání, uchovávání hodnot apod. vykonávat. Tato absence zadání se potom projevuje i v nahodilém pokrývání témat popsaném výše. Jak ale upozornil jeden z respondentů šetření, stanovit novou definici veřejné služby, zachovat její relevanci a současně nastavit udržitelný a efektivní systém financování veřejnoprávního média je nesmírně obtížné politické zadání, neboť konkretizace zadání může vést ke snížení relevance média. Ačkoliv samotná Česká televize si vypracovává také kvalitativní analýzy svých pořadů, pro mnohé občany vč. vrcholných politických představitelů je stále za hlavní ukazatel jejího úspěchu považován share, tedy podíl na sledovanosti, což vede ke shora kritizovanému splývá obsahu s komerčními médii.

Samostatnou kapitolou je v tomto ohledu letitá diskuze o zvýšení koncesionářského poplatku, k němuž má podle posledního návrhu ministra kultury dojít od roku 2024 (Kopecký, 2023). Jak ale uvedli někteří z respondentů, zvýšení poplatku není řešením udržitelnosti veřejnoprávního vysílání. Tomuto zvýšení by měla předcházet diskuze a následná redefinice veřejné služby, aby bylo zřejmé, jaký obnos finančních prostředků Česká televize potřebuje, aby mohla i nadále poskytovat svoje služby v rozsahu odpovídajícím požadav-

kům na ni kladeným. K té ale ani přes plánované zvýšení poplatku ze 135 Kč na 160 Kč (které podle Rozpočtu ČT na rok 2023 ani zdaleka nesaturují částku, která by dle propočtů České televize odpovídala dosavadní hodnotě poplatku navýšené o inflaci, tzn. 214 Kč) nedošlo (Rozpočet ČT na rok 2023).

Problém nicméně v tomto ohledu představuje i nedostatečně komunikovaný význam veřejnoprávních médií, která si svoji relevanci (a existenci) nemusejí udržovat pouze na televizních obrazovkách, ale také ve světě nových médií, tedy zejména v on-line prostředí. Zde ČT poskytuje už řadu let vysílání v on-line podobě a kromě jiného také portál ČT Edu nabízející celou řadu vzdělávacích aktivit. Jak ale uvedlo několik účastníků šetření, mezi politickými reprezentanty včetně těch nejvyšších je zřejmé, že často nedostatečně chápou význam veřejnoprávních médií. Podobně jako v případě vzdělávacího systému tak chybí konkrétní hybatelé případných změn.

Mezi respondenty rovněž převládal názor, že Česká televize by z podstaty svého fungování měla více zohledňovat společenská, historická či edukativní témata na úkor např. shora uvedených detektivek a prezentovat je formou dostatečně „stravitelnou“ pro diváky. Jako příklad takového pořadu několikrát zazněly Zázraky přírody vysílané v sobotu večer. ČT by zároveň měla být schopna „obětovat“ část své sledovanosti právě za účelem komunikace společensky relevantních a aktuálních témat. I vůči tomuto požadavku je ovšem nezbytné formulovat jistou podmínku nutnou k jeho realizaci, a sice že i v tomto případě chybí České televizi konkrétní zadání či požadavek na to, jaká témata, v jakém rozsahu a pro jaké cílové skupiny by měla zpracovávat.

Závěr

Z provedeného výzkumu vyplývá, že občanské vzdělávání je kontextu Evropské unie i České republiky dlouhodobě zanedbaným tématem (oborem). Ačkoliv jde o „vděčné“ téma k debatám a po-

litickými představiteli bývá apelováno na nutnost občansky vzdělávat obyvatele, většina snah končí na úrovni různých strategických dokumentů. Tam se často výchova k občanství ještě dostane, zpravidla však k cílům, jichž by měla dosáhnout, nejsou doplněna žádná konkrétní opatření ani projekty, jejichž prostřednictvím by tato opatření měla být naplněna. Příkladem je Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+. Média jakožto prostředek ke vzdělávání se jeví jako naprosto relevantní nástroj, ba dokonce takový, jež by měl být společensky (a politicky) podporován. Jak ale mj. ukazují výsledky výzkumu, pro jakoukoliv využitelnost médií, ať už komerčních, nebo veřejnoprávních, v České republice zcela chybí konkrétní zadání a formulace potřeba ve vzdělávací oblasti.

Realita českých médií je dále taková, že jakýkoliv požadavek adresovaný směrem ke komerčním médiím by musel být formulovaný velmi obezřetně, aby v ideálním případě nedošlo k narušení jejich svobody. Tato formulace navíc není vnímána jako vysloveně žádoucí za stavu, kdy zde existují veřejnoprávní média. U komerčních médií je považováno za dostatečné, respektují-li principy společenské odpovědnosti. O tomto respektu sice panují mezi některými respondenty pochybnosti a dochází např. ke kritice zkratkovitosti obsahu médií, z perspektivy aktuálně nastavené legislativy a formálního požadavku ale lze považovat za dostačující, že média reflektují společensky relevantní témata jako alkoholismus, drogovou či dluhovou problematiku.

Provedený výzkum dále ukazuje, že Česká televize plní svoji veřejnoprávní funkci na poměrně dobré úrovni. K dobru je jí přidávána zejména programová náplň programů ČT :D a ČT 24. Kritizována byla naopak náplň hlavního vysílacího času na kanálu ČT 1, kde dochází k tematickému překryvu nabídky s komerčními vysíláními např. u detektivních filmů či seriálů. Tento obsah dle některých respondentů nemá veřejnoprávní charakter a pouze zajišťuje relevanci České televize v ohledu podílu na sledovanosti. Ta by ovšem, jak dále ukazuje provedené šetření, neměla být hlavním ukazatelem úspěšnosti veřejné služby ČT. Tím má být právě poskytování mj. občanského vzdělávání, předávání kulturních hodnot apod.

Aby však mohla Česká televize poskytovat veřejnou službu v dostatečné kvalitě či větším rozsahu, je nezbytné redefinovat této veřejné služby. V současné době médium, stejně jako vzdělávací instituce v ČR, postrádá jasné zadání ohledně problematiky, na níž by se mj. v oblasti občanského vzdělávání mělo orientovat. Absence tohoto zadání a jasné definice se v posledních letech projevila také u debaty o zvýšení koncesionářského poplatku. K tomu sice dle posledních informací dojde, neděje se tak ovšem systematicky. Ze šetření vyplývá, že by bylo nejprve na místě definovat, jaké služby a v jakém rozsahu má Česká televize poskytovat a následně determinovat, jaký obnos finančních prostředků na saturaci těchto služeb bude potřebovat.

Literatura:

- BIPARVA, A., ZAMANI, S. Human and Citizenship Rights Education by Media. *Modern Applied Science*, 2016, 10. 101. 10.5539/mas.v10n9p101.
- BRYSON, J. M., PATTON, M. Q., BOWMAN, R. A. Working with evaluation stakeholders: A rationale, step-wise approach and toolkit. *Evaluation and Program Planning*, 2011, Vol. 34, pp. 1–12. doi:10.1016/j.evalprogplan.2010.07.001.
- BUCKINGHAM, D. News media, political socialization and popular citizenship: towards a new agenda. *Critical Studies in Media Communication*, 1997, Vol. 14, Nr. 4, pp. 344–366. BUCKINGHAM, D. Media Education and the End of the Critical Consumer. *Harvard Educational Review*, 2003, Vol. 73. 10.17763/haer.73.3.c149w3g81t381p67.
- ČÁP, P., MATĚJKA, O., PROTIVÍNSKÝ, T. *Občanské vzdělávání v ČR*. Masarykova univerzita: Centrum občanského vzdělávání. Nedat.
- DAHLGREN, P. Beyond information: TV news as cultural discourse. *Communications* 12, 1986, pp. 125–136. doi:10.1515/comm.1986.12.2.125.
- GIROUX, H. A., BOSIO, E. Critical pedagogy and global citizenship education. In BOSIO E. (ed.) *Conversations on Global Citizenship Education*. Routledge, 2021, pp. 3–12. <https://cnn.iprima.cz/komentar-nejvet-sim-porazenym-voleb-jsou-fandici-novinari-199427> [cit. 25. 9. 2023].

- <https://www.atmedia.cz/atblog-serial-o-tv-sledovanost-a-trendy-v-chovani-televiznichdivaku> [cit. 25. 9. 2023].
- https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/zvyseni-poplatku-ceska-televize-cesky-rozhlasbaxa-ministr-kultury-baxa-koalice.A230905_113225_domaci_kop [cit. 25. 9. 2023]. <https://www.jsns.cz/projekty/student-ske-volby/vysledky-studentskych-voleb> [cit. 25. 9. 2023].
- <https://www.novinky.cz/clanek/zahranicni-evropa-islamsti-teroriste-vystrileli-v-pariziredakci-satirickeho-magazinu-12-mrtvych-265854> [cit. 25. 9. 2023].
- CHEN, Z., CHAN, M. Motivations for social media use and impact on political participation in China: A cognitive and communication mediation approach. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 2017, Vol. 20, Nr. 2, pp. 83–90. doi:10.1089/cyber.2016.0174.
- JACKSON, L. The challenges of learning to live together: Navigating the global, national, and local. *Asia Pacific Education Review*, 2019, Vol. 20, Nr. 2, pp. 249–257. doi:10.1007/s12564-019-09591-3.
- JARMARA, T. *Výchova k občanství*. Ostrava, OSU, 2013.
- KAHNE, J., WESTHEIMER, J. The Limits of Political Efficacy: Educating Citizens for a Democratic Society. *Political Science & Politics*, 2006, Vol. 39, Nr. 2, pp. 289–296.
- KINCHELOE, J. L., MCLAREN, P. *Critical Pedagogy: Where Are We Now?* New York, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt Am Main, Oxford, Wien: Peter Lang, 2007.
- MARKIEWICZ, A. A balancing act: Resolving multiple stakeholder interests in program evaluation. *Evaluation Journal of Australasia*, 2005, Vol. 4 (new series, 1&2), pp. 13–21.
- MÜLLER, R. *Aufgaben und Ziele politischer Bildung* [online]. Dostupné http://www.onlinedissertation.de/politische_bildung/aufgaben_ziele.htm.
- OSLER, A., STARKEY, H. Education for Democratic Citizenship: a review of research, policy and practice 1995–2005. *Research Papers in Education*, 2006, Vol. 24, pp. 433–466. PRESKILL, H., JONES, N. *A Practical Guide for Engaging Stakeholders in Developing Evaluation Questions*. Robert Wood Johnson Foundation Evaluation Series, 2009.

- RASOULI, M. R., ZENDEH, B. K. Media and citizen rights education. *Public relations researches*, 2009, No. 60.
- Rozpočet České televize na rok 2023. Dostupné on-line na <https://img.ceskatelevize.cz/boss/document/1957.pdf> [cit. 25. 9. 2023].
- SCHULZ, W., AINLEY, J., FRAILLON, J., KERR, D., LOSITO, B. *Prvotní zjištění z Mezinárodní studie občanské výchovy*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2010.
- STACK, M., DEIRDRE, M. K. "Popular Media, Education, and Resistance." *Canadian Journal of Education / Revue Canadienne de l'éducation* 29, 2006, Nr. 1, pp. 5–26. <https://doi.org/10.2307/20054144>.
- Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*. Praha: MŠMT, 2020.
- VROMEN, A., XENOS, M. A., LOADER, B. Young people, social media and connective action: from organisational maintenance to everyday political talk. *Journal of Youth Studies*, 2015, Vol. 18, Nr. 1, pp. 80–100. doi:10.1080/13676261.2014.933198.
- Výchova k občanství: Doplnující koncepce k současnému kurikulu*. Praha: 2012.
- ZHANG, W. Social media and elections in Singapore: Comparing 2011 and 2015. *Chinese Journal of Communication*, 2016, Vol. 9, Nr. 4, pp. 367–384. doi:10.1080/17544750.2016.1231129.
- ZHANG, W., CHEN, Z., CHIA, Y. T., NEOH, J. Y. Rethinking civic education in the digital era: How media, school, and youth negotiate the meaning of citizenship. *International Communication Gazette*, 2022, Vol. 84, Nr. 4, pp. 287–305. <https://doi.org/10.1177/17480485221094101>.

Kontakt na autora příspěvku:

Mgr. Roman Chrenčík
Univerzita Karlova
Fakulta sociálních věd
Katedra mediálních studií
Smetanovo nábřeží 6
110 00 Praha 1
e-mail: roman.chrencik@fsv.cuni.cz